

Levenskunst en deugdethiek

In het postuniversitair centrum KU Leuven Kulak woonde ik een symposium bij over levenskunst en deugdethiek. Spreker van dienst was prof. dr. Paul van Tongeren. Woord-begenadigd, erudiet, wijs.

In de uitnodiging tot dit symposium werd het volgende gemeld: De filosofie van de levenskunst is vandaag één van de meest populaire richtingen in de filosofie. Deze levenskunst-filosofie presenteert zichzelf graag als een hedendaagse aanpassing van de antieke deugdethiek.

Een belangrijke vraag in de geestelijke gezondheidszorg is hoe de hulpverlener de (lijdende) mens kan helpen bij de kunst van het leven. We nemen de ethiek van de hulpverlener als startpunt. Het inzicht van prof. dr. Paul van Tongeren over die beroepsethiek is dat de ethiek fundamenteel gaat om het handelen en wat de hulpverlener de andere “aan doet”. Het handelen, het doen, de techniciteit is een typisch kenmerk van de moderne tijd en dus van de Verlichting. Radicaal daaraan tegengesteld is de deugdenethiek zoals bedacht door Aristoteles. Daar gaat het niet om het handelen maar om het zijn: wie ben ik als persoon en hoe kan ik mezelf vormen tot een goed en deugdzaam mens? Het gaat in essentie niet om de ander.

De deugdethiek van Aristoteles stelt een belangrijke vraag: wat is geluk? Gelukkig is, volgens Aristoteles, degene die gelukt is. Mensen hebben doelen omwille van het daarmee verbonden geluk. Geluk

is optimale zelfverwerkelijking. Wat betekent dan “zelf”? Het zelf is zeker niet het lichaam – dieren hebben ook een lichaam – maar bestaat uit verlangen (emoties, passies, ...) en ‘logos’ (rede, meer nog het vermogen om betekenissen en kwaliteiten waar te nemen). De mens wordt gelukkig door deugdzaam te leven, stelt Aristoteles. Zijn verlangen wordt geconcretiseerd door de karakterdeugden (moed, standvastigheid ...) en de logos vindt in de intellectuele deugden (wijsheid, begrip voor de ander, ...) een veruitwendiging. Hoe kan de mens weten wat de optimale vorm is van de karakterdeugden en de intellectuele deugden? Door die deugden te toetsen aan de realiteit van de natuur en de gemeenschap, zal Aristoteles zeggen. Via de natuur – het wezen van de mens, “de aard van het beestje” – zien we welke mens gelukt is of niet. In de natuur zit immers altijd een aanwijzing van het optimale. Zo kan een kleine kastanje onder de juiste omstandigheden groeien tot een grote kastanjeboom. We herkennen in de gemeenschap, die altijd en per definitie normatief is, voorbeelden van “good practices”: dat is een moedige vrouw, dat is een uitstekend verpleegkundige, psycholoog, therapeut, ...

Het gebeurt dat mensen er alles aan doen om gelukkig te zijn, te lukken, deugdzaam te leven. Wat als dit streven met de beste bedoelingen en grote inspanningen niet lukt? De wijze mens (onder wie Aristoteles) zal hier zeggen: je moet in het

leven ook wat “mazzel” hebben. En, zal hij eraan toevoegen: je weet pas aan het eind of iemand gelukkig was.

Ondanks het gegeven dat de hedendaagse levenskunstfilosofie (met auteurs als Joep Dohmen en Wilhelm Schmid) ook gaat over geluk en optimale zelfverwerkelijking, zijn er twee belangrijke verschillen aan te geven.

Het eerste verschil heeft te maken met de bepaling van zelf. In de hedendaagse levenskunstfilosofie gaat het niet om verlangen en ‘logos’, maar om de wil. Aan die wending ligt het christendom ten grondslag. Pas met het christendom (meer bepaald in de vierde eeuw met onder meer Augustinus) komt het kwaad als zonde en niet als vergissing in de wereld. De wil verschijnt hier als derde vermogen (naast natuur en gemeenschap) en bevestigt zichzelf in opstandigheid. De mens bevestigt zichzelf door in opstand te komen tegen de gemeenschap. De natuur is niet langer de bron van deugdzame zelfrealisatie. Zelfbeschikking, zelfbepaling, autonomie wordt, paradoxaal tegenover de oorspronkelijke levenskunstfilosofie, het nieuwe paradigma.

Het tweede verschil is even fundamenteel: in de periode van de hellenistische wijsbegeerte (250 v.C. – 250 n.C.) werd het leven in de verschillende filosofische scholen en richtingen herleid tot een louter geestelijk leven. Precies om los te komen van het niet-geestelijke bestaan werd de filosofie verbonden met ascetisch leven. Filosofie is daarom levenskunst: mens worden vanwege het geestelijke. Om het met een bekende uitspraak van Socrates te zeggen: een leven dat zichzelf niet onderzoekt, is geen menswaardig leven. In de hedendaagse levenskunstfilosofie is filosofie een middel tot levenskunst; die filosofie reikt een aantal elementen aan om te ontdekken op welke wijze een leven uit te bouwen.

De verleiding is nu groot om lessen te trekken uit deze synthese naar de betekenis voor de hedendaagse hulpverlener. Het is goed om niet (steeds) aan verleidingen toe te geven. Daarom een suggestie namens de Stoa: realiseer, breng tot stand, wees actief EN laat gebeuren wat gebeurt, leer aanvaarden, wees passief.

Gelukkig is hij of zij die die paradox dagelijks beoefent.

Eddy Impens, hoofdredacteur